

«AZ ÖRDÖG M

»Ellas estaban aqui cuando mis antepasados ocuparon esta región« (Már itt voltak, amikor őseim megtelepedtek ezen a tájon) — mondta nekünk Don Emeterio Medina Cispe, aymará törzsbeli rokonszenves indián barátunk. És egy kézmozdulattal hajdani kőépítmények maradványaira mutatva a meredek sziklafalon, így folytatta: »Itt valamikor réges-régen sok embernek kellett élnie. Talán abban az időben, amikor még csak a Hold volt meg, de a Nap még nem létezett. Amikor pedig a Nap megszületett, fényesség lett és nagyon meleg, és ezek az emberek mind meghaltak. Sokkal később más emberek jöttek erre a vidékre, köztük az én őseim is. Látták ezeket a sziklafestményeket, és azt hitték, hogy az ördög művei. És az e vidéken élő indiánok még ma is azt hiszik, hogy csak az ördög festhette a sziklafalakra ezeket az alakokat!«

A Tonkolaka egyik mélyen bevágott völgyében, egy barlang előtt állottunk (1. ábra), amelynek hátsó falára a nap homályos fényt tükrözött, és sugaraival megvilágította az odafestett emberi és állati alakokat. Eddig még nem látta fehér ember ezeket a sziklafestményeket. Nem is tudott senki közülünk arról, hogy ezen a vidéken vannak olyan barlangok és sziklák, amelyeket egy régen letűnt kultúrához tartozó indiánoknak a rajjai ékesítenek. Egész Dél-Amerikában eddig mindössze néhány helyen a trópusi őserdőekben — Columbiában és Braziliában — találtak sziklaábrázolásokat. Nem tudták mind a mai napig megállapítani sem a származásukat, sem a korukat.

Megérte tehát a fáradságot a nagy út. Pedig egy teljes napig lovagolni a lesóványodott és éhes lovakon megöszvéren egyáltalán nem élvezet. De egészen biztos, hogy expedíciónknak ez és a később — ugyancsak ezen a környéken, Chile északi csücskében — talált sziklaábrázolások voltak a legfontosabb és legértékesebb felfedezései.

*

1966 áprilisában indultunk Chilébe két cseh kartársammal, dr. Václav Solccal,

a prágai Náprstek Múzeum munkatársával és Olga Pichovával, a prágai Károly Egyetem fiatal néprajzosával egy közös néprajzi kutatóexpedícióra. Az indián őslakoságnak Chilében ma még élő két fő csoportját tanulmányoztuk a következő tíz hónapban. Az egyik csoportot a körülbelül 30 000 főt számláló *aymarák* alkotják; a déli Andok térségében elszórt falvaik és településeik az ország északi részében húzódó chilei-perui határ és a több mint 1000 km-re délre levő Atacama között találhatók. A másik csoportot a dél-chilei tartományokban, *Malleco* (majeko) és *Llanquihue* (jangupe) között élő *araukánok* alkotják. Az utóbbi években 350 000 főre szaporodott araukán törzsek zöme Cautín tartomány területén tömörült.

Chile északi részében végzett kutatásaink első szakasza főleg azt a célt szolgálta, hogy tanulmányozzuk azokat a gazdasági és társadalmi különbségeket, amelyek a chilei aymaráknak és a Bolíviában — e nagy és jelentős indián nép tulajdonképpeni őshazájában és települési központjában — élő aymaráknak az életviszonyai között észlelhetők.

Először a perui—bolíviai—chilei határháromszögben, a 4500 méter magas chilei felföldön levő *Parinacota* (parinakota) és *Caquena* (kakéna) falvak láma- és alpaka (egy itt honos lámafaj) -pásztorait látogattuk meg. Ezek az aymarák különböznek legkevésbé Bolívia felföldi aymaráitól.

Merőben más a helyzet a chilei aymarákkal, akik a Kordillerák völgyeiben, 3500 méteres magasságokban élnek. Náluk, egy *Chapiquiña* (csapikinya) nevű faluban hosszabb időre letelepedtünk; a falu nevének jelentése aymara nyelven: »Az a hely, ahol a tövisek alszanak.«

Chapiquiña lakói elsősorban földművesek. Akárcsak a régmúlt időkben, most is ásóval és kapával művelik a földjeiket. De ezek már nem azok a régi favagy kőszerszámok, amelyeket a bolíviai indiánoknál még gyakran megtalálhatunk, hanem Aricában, a tengerparton vásárolt vaseszközök. A fogatos ekét és az ökörfogatot azonban nem ismerik. Nem is tudnák használni venni ezeknek a gyakran nagyon keskeny és jórészt a hegyoldalakban kiképzett földteraszokon, amelyeket mesterségesen kell öntözniük.

Amikor a földművelésről beszélgettünk velük, nagyon panaszkodtak a gyötrelmes vízhiány miatt: akkor már három éve egyáltalán nem volt eső, és az azt megelőző négy évben is csak néhány csepp esett a decembertől februárig egyébként szokásos bő esők helyett. Emiatt már sok indián család arra kényszerült, hogy elhagyja a faluját, földjüknek hozama többé nem tudta őket eltartani. Most a tengerparti helységekben és völgyekben vállaltak munkát, de olyan keveset kerestek, hogy még a létminimumra is alig futotta.

Saját szemünkkel láttuk a földeken a kegyetlen aszály következményeit: a burgonya, fő táplálékuk, és az »orégano« (majoránna) nagyon rosszul fejlődik, s ráadásul nem is terem belőle elég. Az orégano eladásából kell a létfontosságú dolgok — a liszt, a ruházat, a szerszámok és a háztartási tárgyak — beszerzéséhez szükséges pénzt előteremteniük. Nagyon rossz a lucernatermés is, úgy-

hogy a háziállatok takarmányozása hiányos, és ezért már jelentősen megcsappant az állatállomány. Chapiquiña lakóinak fő háziállata a juh. Láma, alpaka és szarvasmarha csak nagyon kevés van. A vidék nélkülözhetetlen háts- és málhásállatainak, a lovaknak, az öszvéreknek és szamaraknak a száma is főként megfoghatatlan.

A chapiquiñai indiánokkal közösen tartott első tanácsgyűlésen már észre kellett vennünk, hogy politikai és társadalmi szervezetük lényegbevágóan eltér a bolíviai aymarákéétól. A bolíviai aymaráknál a falu *kacikája* (főnöke) és befolyásos vénei fogadtak volna bennünket, Chapiquiñában a falusi közhivatalnok és a »Junta de Vecinos« (a szomszédok tanácsának) tagjai üdvözöltek. Ebben a tanácsban nemritkán beleszólási joguk van azoknak a fiatalembereknek is, akik a Chapiquiña közelében folyó vízerőmű-építkezésein némi korszerű ismeretekre tettek szert. A bolíviai aymaráknál aligha lett volna elképzelhető az, hogy asszonyok szavazati joggal részt vehessenek hivatalos tanácskozásokon. Chapiquiñában az asszonyok lelkesen és elfogódottság nélkül vettek részt a tárgyalásokon. És azt is megállapítottuk, hogy a »Centro de Madres« (Anyák központja) a falu sorsának alakulására nem csekély hatással van. Tehát a chilei aymarák politikai és társadalmi szervezete már erősen hozzáidomult Chile egyéb, nem indián paraszt-népességének politikai szervezetéhez.

Az aymarák vallási életében a kereszténység erősen rárétegződött az eredeti hitre. Az aymarák régóta megkeresztelt katolikusok. De még mindig tisztelik néhány régi istenüket és természeti szellemüket, közöttük különösen a Pachamamát (Földanya), a termékenység ősi istennőjét, akinek még ma is szoktak áldozatot bemutatni.

Különösen szívélves kapcsolatot tartottunk fenn a falu fiatalságával. Őket önfelelőző munkával oktatja az újonnan épült iskola tanítója. Sajnos, eddig még nagyon kevés aymarának áll módjában az, hogy később szakiskolában vagy egyetemen folytassa tanulmányait.

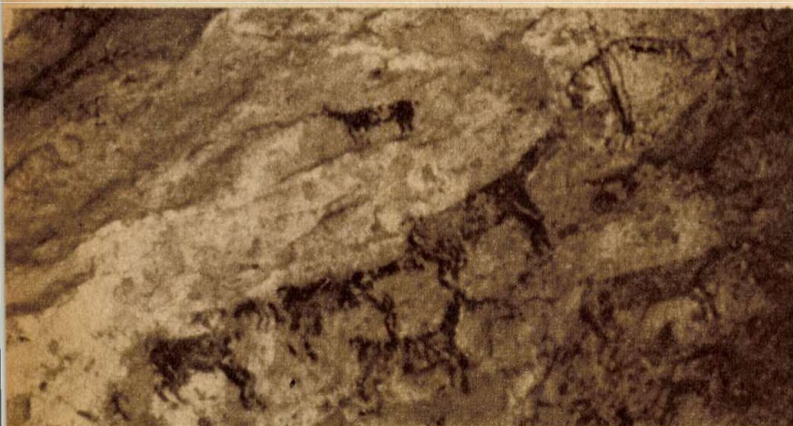

1. ábra. Száz méter magas sziklafalak Tonkolakában: jobbra az a barlang, ahol a sziklarajzokat fölfedezték

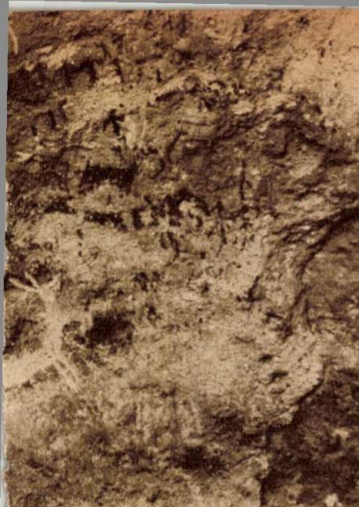
4. ábra: A tangani sziklarajzok: a fekete, barna és sárga színű ember- és lámaábrázol-

2. ábra. A sziklákon főként állatábrázolások láthatók: változó méretű lámák és jobbra egy kondorkeselyű

3. ábra. Tangani: ezen a köves területen fedezték föl a második sziklarajzcsoporthat

lásokra később újabb alakokat festettek

5. ábra. Lámacsoport rajza a tangani sziklákon

6. ábra. Aricától keletre, az Azapa völgyében talált sziklatömb, amelyen embereket ábrázoló mély relief, negatív dombormű látható

A chilei aymarák tehát a bolíviai aymarák zöménél sok tekintetben jóval *magasabb fejlődési színvonalat* értek el. Ez természetesen azzal a következménnyel járt együtt, hogy sok becses kulturális hagyományuk veszendőbe ment. Így járt a régi kézművesség és iparművészet is — például a fazekasság és a szövés —, amelyet vagy végleg feladtak, vagy már csak elvétve foglalkoznak vele.

*

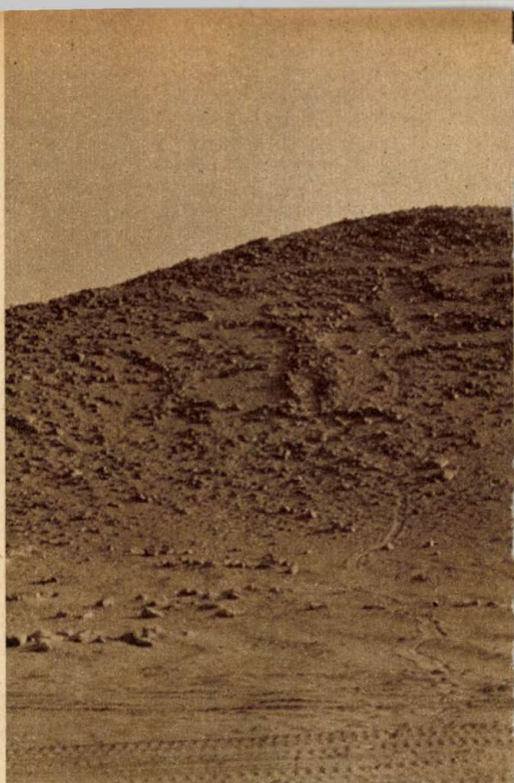
Chile mai aymarái már semmit sem tudnak őseik kulturális teljesítményeiről, és történetüket sem ismerik. Ez igen világosan kitűnik abból a felvilágosításból, amelyet Don Emeterio Medina Cispe akkor adott nekünk, amikor a Tonkolakában és később Tanganiban majd az atacamai sziklafalon meg az Arapavölgyben is talált indián ábrázolásoknak az alkotói és e festmények jelentése felől érdeklődtünk nála.

Készítési technikájuk és elhelyezésük alapján *négy* főcsoportba sorolhatók azok a sziklarajzok, amelyeket expedíciónk fölfedezett.

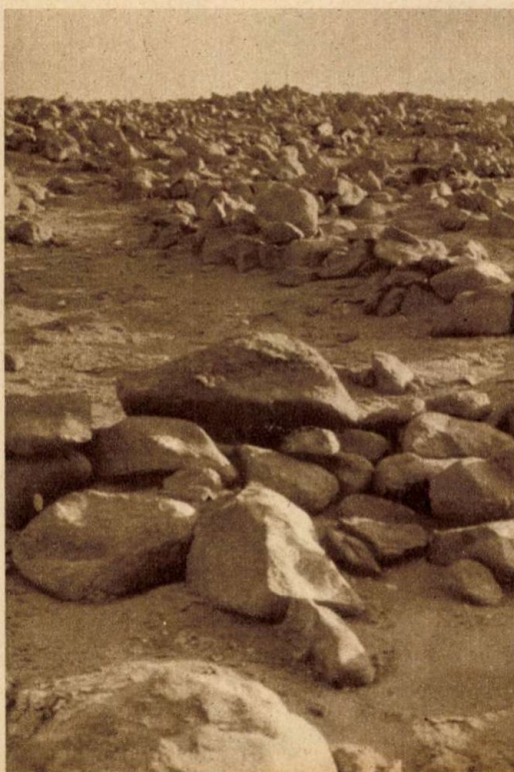
A *tonkolakai* és a *tangani* barlangképek ahhoz a típushoz tartoznak, amelyek vörös *festékekkel* vagy több színű, vörös, fekete, barna és fehér színekben készültek. A tonkolakai barlang kizárólag vörös festékekkel festett sziklafestményei elsősorban lámákat ábrázolnak különböző méretekből. De mellettük láttunk egy kondorkeselyűt ábrázoló rajtot is. Egy szélesen szétágazó agancsú állatot nem tudtunk azonosítani. Az emberábrázolások kicsik és nem valami jól láthatók (2. ábra).

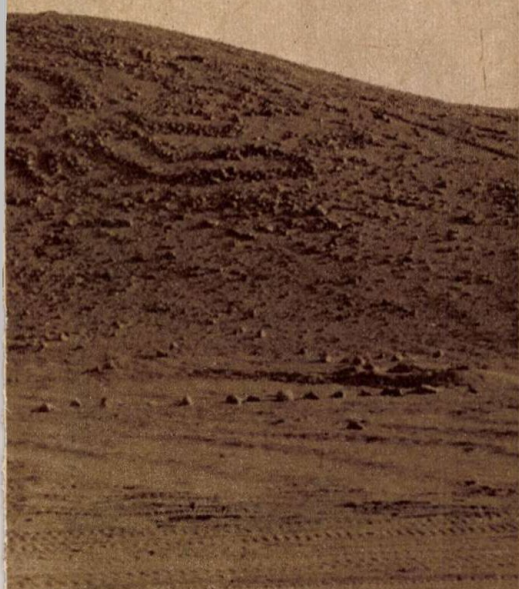
A *tangani* sziklafestmények egy olyan — a tájon uralkodó — hegyormon vannak, amelyen sok az erózió marta szikla (3. ábra). Tanganiban egyforma gyakran szerepelnek a sorban lépdelő emberek és a lámák ábrázolásai. A fekete, barna és sárgásfehér festékekkel készült rajzokra később, nyilván más kéz, újabb láma- és emberalakokat karcolt a sziklába (4. ábra). Tanganiban egy másik helyen feltehetően körbe verődött lámákat akart az ismeretlen művész lerajzolni. A perspektivikus, távlatos ábrázolásmód ismeretének hiányában ezt úgy juttatta kifejezésre, hogy fejük tejetére állította a felső alakokat (5. ábra).

Az *atacamai* sziklafalakon találtuk az indiánábrázolások *második* típusát. Itt az állat- és emberalakok körvonalait többé-kevésbé mélyen a sziklába *karcolták*.

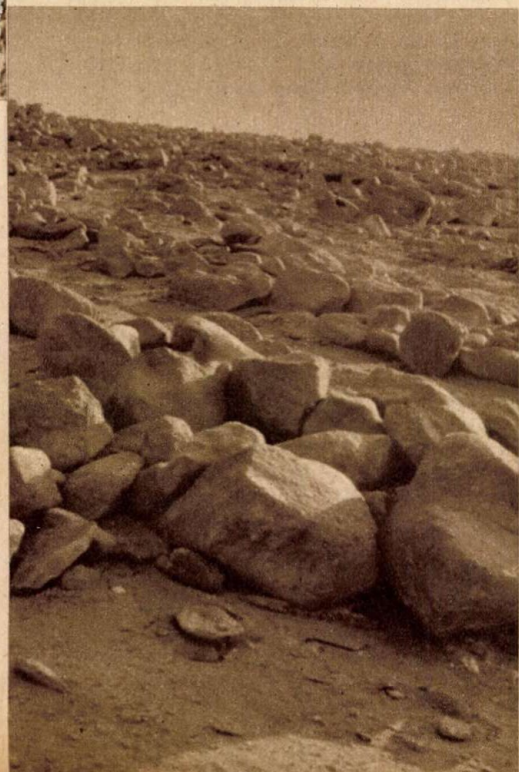

7. ábra. Az Azapa-völgy déli részén levő 60 méter magas domb, amelyen kövekből rakták ki az emberalakokat

8. ábra. A 21 méter magas emberalak egy részlete közelről. Jól látható az ábrázolás módszere. (A szerző felvételei)

Az Aricától keletre vezető Azapa-völgyben, a terjeszkedő Tiahuanako-korszak (X—XII. század) egyik sírmezejének földjén leltünk rá az újabb, a harmadik módszert képviselő *negatív domborművekre*. Az alakok feltehetőleg táncoló harcosokat vagy varázslókat ábrázolnak (6. ábra), mélyen a kőbe vájták őket.

Egészen más eljárással készült a *negyedik* típus: lazán *összerakott kődarabokból*, gyakran kolosszális méretekben »rajzoltak« egy domboldalra alakokat. Az Azapa-völgy egyik elágazásában találtunk egy ilyen »festett« hegyet, »cerro pintado«-t. Alakjai már nagy távolságból láthatók; különösen jól kivehető egy 21 méter magas emberábrázolás (7. és 8. ábra). Ettől a dombtól bizonyos távolságban terül el egy inka korabeli (1470 utáni) sírmező.

*

Az általunk fölfedezett sziklarajzok alkotóiról és a rajzok jelentéséről még semmi bizonyosat sem tudunk. Az a legvalószínűbb, hogy azok az *aymarák* készítették őket, akik a X—XII. században mint pásztorok a chilei felföldről láma- és alpakkacsordáikkal leereszkedtek a mai chilei Kordillerák völgyeibe. Tehát abban az időben készülhettek, amikor a bolíviai felföldön született Tiahuanakokultúra a keletkezése központjától messzire levő területeken is elterjedt.

A tonkolakai és a tangani barlangok valószínűleg kultikus helyek voltak. Az indiánok oda helyezték áldozataikat a Pachamamának, a Földanyának, akitől azt kérték, hogy tartsa egészségben láma- és alpakkacsordáikat, és gyarapítsa állatállományukat. Tekintettel a sziklafestmények különleges elhelyezésére, bájosan hihető, hogy csupán játékos kedvből, minden cél nélkül készítették őket. De az ábrázolás módja is ellentmond ennek: világosan kifejezi ugyanis azt a sajátos kapcsolatot, amely az állattenyésztők és a háziállatok között van.

Nagyon jó lenne, ha chilei kartársaink régészeti ásatásokat végeznének e barlangokban és környékükön, ahol a hajdani lakóépületeknek is számos maradványa található. Ezek az ásatások bizonyára sok értékes adatot szolgáltatnának az indián sziklafestmények rendeltetéséről és alkotóiról.

Dr. Peter Neumann

a drezdai Állami Néprajzi Múzeum
Amerika-osztályának vezetője